

Türk Sözlü Anlatılarında Şekil Değişirme

Dr. Yılmaz YEŞİL

Yrd. Doç. Dr. Ünsal Yılmaz YEŞİLDAL *

Türk milletini bir arada tutarak milletleşme sürecinde önemli görevler ifa eden kültür unsurlarının en az siyasi tarih kadar önemli olduğu pek çok bilim insanı tarafından defalarca dile getirilmiştir. Hatta Türk dili ve Türk kültürü üzerine çalışmanın önemini **ünlü Türkolog Prof. Dr. Annemaria von Gabain** (1901-1993)'in, “*Türkoloji yabancılar için bir meslek, Türkler içinse milli bir vazifedir.*” sözü ile daha net ifade edilebilir. Türkoloji alanında ne kadar çalışma yapılsa, ne kadar yeni eser ortaya koyulsa Türk milletinin dil-kültür varlığı, ürettikleri değerler ve halk bilim ürünlerinin tespiti, diğer ürünler ve farklı coğrafyalar ile mukayesesi üzerine yapılması gereken pek çok çalışmaya ihtiyaç olduğu kanaatinin uzun bir dönem değişmeyeceği düşünülebilir.

Günümüz imkânlarının gelişmesi ile Türk Dünyası'nın farklı ülke, boy ve toplulukları üzerine yapılan çalışmalara ulaşmanın; demir perdenin var olduğu ya da henüz yıkılmaya başladığı dönemlere nazaran oldukça kolay olduğu düşünülebilir. Bu durum yeni özel alanlara yönelik çalışmalar yapılırken bu çalışmalarını belirli bir çatı altına toplayan, mukayese eden çalışmaların da yapılması ihtiyacını beraberinde getirdiği değerlendirilebilir. Dr. Yılmaz YEŞİL Türk Dünyası'nda Geçiş Dönemi Ritüelleri (Yeşil, 2014) adlı Türk Dünyası'nın doğum, evlenme ve ölüm gelenekleri ile başladığı mukayeseli tasnif ve sınıflama çalışmalarına Türk Dünyası'nda şekil değişirme motifi üzerine hazırladığı çalışması ile devam etmiştir. (Yeşil, 2015) KalemKitap yayınevi tarafından 2015 yılında yayımlanan kitap 388 sayfadan oluşmaktadır.

Yayımda, Türk milletinin kültürel açıdan çeşitliliğinin sebebini temas ettiği farklı kültür ve inanç daireleri ile açıklamaya çalışmaktadır. Bu durum Türk milletinin hem hayatına hem de hayatın bir yansıması olan sözlü kültür ürünleri vasıtasıyla edebiyatına da zenginlik kattığını ifade ederek sözlü kültür üzerinde durulmaktadır. Edebiyat ürünlerinin önemli özelliklerinden birisi de kendisini meydana getiren toplumun bir aynası gibi değerlerini ve isteklerini yansıtmaları olduğu dile ge-

* Yrd. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü, uyesildal@gmail.com
ORCID No.: <https://orcid.org/0000-0003-3333-1976>

tilerle Türk destanları içinde barındırdıkları konular ve kahramanlar açısından toplumsal gerçekleri ustalıkla yansıtan metinler olarak değerlendirilebileceği aktarılmaktadır.. Türk düşünce ve inanç sisteminde hükümdar, han veya kağanın, Tanrı tarafından görevlendirildiği ve onun yeryüzündeki temsilcisi olduğu gerçeği göz önüne alındığında, bu mevkilerin destanlarda karşılığı olan kahramanın da bu tanrısal kutu taşıması ve kullanması gerektiği görüşü dile getirilerek, evrenin yaratılışının anlatıldığı Altay Türk mitolojisine ait ilk metinlerden yakın dönemlerde teşekkül eden evliya menkıbelerine kadar taşınan tanrısal kut ifadelerinden birisinin de şekil değiştirme olduğu düşüncesi eserde işlenmektedir. Bu durum kendi bedeninin dışında başka bir bedende görünme, kuş olup göklerde uçarak Tanrı katına çıkma, kendisine verilen kutun göstergesi olarak hem gerçek hayatta kağanlarda, hem de sözlü kültür ürünlerinde kahramanlarda görüldüğü bu eserde ve verilen örneklerde anlatılmaktadır.

Geçmişte günümüze evren ile iç içe bir noktaya kendisinin konumlandırılan Türk milletinin zihni birikiminin karşılığı olan Türk düşünce sistemi, evreni çözmeye çalışırken, yeryüzünde mevcut her cisim, her maddenin, bir kuvvetin taşıyıcısı olduğunu, bu maddeler ayrı olsa da aralarında benzerliğin bulunduğunu ve bu benzerliklerin Tanrıdan ya da olağanüstü güçlerden izin alarak bazı şekil değişikliklerine imkân vereceğini keşfettiğinde, bunu şamanların, kağanların ve kahramanların rüşlerini ispat etmeleri için kullandığı, çalışmada anlatılmaktadır. Daha sonra bu değişim motifinin Tanrı'nın, kağanların, kahramanların evliyaların ve doğaüstü güçlerin bulunduğu anlatıların en önemli ögesi olduğu düşünülebileceği dile getirilmektedir. Şamanların gücünü gösterdiği, Göktürklerde kağanların kuş olabildiğinin heykellerde temsil edildiği, evliyaların don değiştirerek keramet gösterdiği, kötü ruhların istediği şekle girerek insanlara zarar verdiği şekil değiştirme örneklerinin sözlü anlatı ürünlerinde yer aldığı dile getirilirken bunların tasnifi de yapılmıştır.

Yayımın giriş bölümünde çalışmanın sınırları, *“Türk sözlü anlatılarında şekil değiştirme motifi üzerine böyle bir çalışmaya başlar iken öncelikle sadece destanlardaki dönüşüm motiflerini tespit edip, tasnif ederek değerlendirme yapmak amaçlanmıştır. Destanlardaki değişimi açıklamak için mitolojik köklerinin ve inanç içeriklerinin de görülmesi maksadıyla Yaradılış mitleri de çalışmaya dâhil edilmiştir. Bununla birlikte kahramanın şekil değiştirmesinin, şamanların şekil değiştirmesi ile çok büyük benzerlikler taşıdığı için incelemeyi bu yönde değerlendirirken, bu değişimlerin İslamiyet'ten sonra velilerde, evliyalarda yaşadığını; inanç dairesi değişse de aynı motifin aynı maksat ile kullanıldığı tespit edilmiştir. Reenkarnasyon ve tenasüh ile ilgili durumları açıklamaya çalışırken memoralarda da şekil değiştirmelerin olması ve maksat olarak birbirine paralellik arz etmesi sebebiyle bu türe de çalışmada yer verilmiştir.”* Cümleleri ile ifade edilmiştir.

Çalışmanın sonunda ekler bölümünde incelenen metinler ve destan külliyatı on sekiz farklı başlıkta toplanan yüz otuz metin adı liste halinde verilmiştir. Efsaneler ve masallar ile ilgili bu konuda çalışmalar yapılmış olduğu için bu türlere

çalışmada yer verilmediği, sadece ilgili bölümlerde değerlendirme yaparken çalışmalarında yer alan bölümlere atıf yapılmak suretiyle ilgili yerlere başvurulduğu açıkça ifade edilmiştir.

Çalışmanın giriş bölümünde sözlü anlatı ve türleri; şekil değiştirme motifi ile hulûl ve tenasüh kavramları arasındaki ilişkiye yer verilip, motif kavramı hakkında elde edilen bilgiler aktarılarak çalışmanın kavramsal çerçevesi çizilmiştir. Tespit edilen şekil değiştirme öğeleri insan, hayvan, nesne ve kutsal-doğaüstü varlıkların şekil değiştirmeleri biçiminde tasnif edilen dört bölüme; şekil değiştirme yolları, şekil değiştirmenin amacı olmak üzere iki bölüm daha eklenerek çalışma altı bölüm halinde tamamlanmıştır. İnceleme esnasında bazı motifler ile ilgili çok fazla veri olması halinde örnekler alınarak tasnif edilmiştir. Çalışma ile şekil değiştirme motifi üzerine bir tasnif denemesi de yapılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sonuç bölümünde Türk mitolojisinden günümüzde halen yaşayan şekil değiştirme örneklerini sunan evliya menkıbeleri ile memoratlar ekseninde genel bir değerlendirme yapılarak bu değerlendirme ilgili okuyucunun dikkatine sunulmuştur.

Türk Sözlü Anlatılarında Şekil Değiştirme, başlıklı bu kitap belki daha sonra masal, efsane, fıkra, gibi değişik türlerde yer alan şekil değiştirme örnekleri ile de zenginleştirilebilir. Reenkarnasyon, dış can gibi hususlara da yer veren bu çalışma Motif konulu yayınlarda bilhassa şekil değiştirme-dön değiştirme konulu bütün çalışmalarda araştırmacıların ilgisini çekecek bir tespit, mukayese ve tasnif örneği olarak Türkoloji külliyatı arasında yerini almıştır.

Kaynakça

YEŞİL, Yılmaz (2014), Türk Dünyasında Geçiş Dönemi Ritüelleri, Grafiker Yay, Ankara.

YEŞİL, Yılmaz (2015), Türk Sözlü Anlatılarında Şekil Değiştirme, KalemKitap Yay, Ankara.

